సంచారిణీ దీపశిఖ

"నిండా మునిగినవాడికి చలేమిటమ్మా?"

సరిగ్గా యిదే మాట మా అమ్మమ్మ నోట ఎన్నిసార్లు విన్నానో చెప్పలేను. ఏ సంభాషణేనా ఆమాటతోనే ముగిస్తూ వుండేదావిడ. ఇంక ఆ మాట అనబోతోంది అనగానే వెంటనే నాకు తెలిసిపోయేది. నాకు అంతగా అలవాటయిపోయాయి, ఆవిడ హావభావ విశేషాలు.

వాక్యం చివరిలో 'అయ్యో' అంటూ ఒక రాగాలాపన చేసేది. గెడ్డంమీదికి చూపుడువేలు పోనిచ్చేది. అంతే! దానితో ఆవిడ సంభాషణకు ఒక ముగింపు తేబోతోందనీ, నిండా మునిగినవాడికి చలేమిటమ్మా అని అనబోతోందనీ

నాకిట్టే తెలిసిపోయేది. సంభాషణ ఆమాటతో త్రుంచడమంటూ జరిగేదే కాని, మళ్ళీ వెంటనే ప్రారంభించదని ఎప్పుడూ అనుకోకూడదు.

నిజానికి నా జీవితంలో మొట్టమొదటిసారిగా ఈమాట విన్నదీ మా అమ్మమ్మ నోటినుంచే! అప్పటికి నాకు సరిగ్గా ఆరేళ్ళు ఉంటాయి. అంతకుముందు ఆవిడ్ని నేను చూడనూ లేదు, ఆ మాట వినలేదు. ఆ మాట వినగానే నాకేదో గొప్ప విషయం బోధపడీ బోధపడనట్లుగా అనిపించింది. ఒక మహా చిత్రమేదో కనిపించీ కనిపించనట్లు దృశ్యాదృశ్యంగా లీలగా కదిలిపోయింది. అసలావిడ్ని మొదటిసారి చూడడమే ఒక సుందరానుభూతి!

సన్నగా పచ్చగా దాదాపు నాఅంత పొట్టిగా వుండేదావిడ. ఆవిడ జుత్తు ఎంత తెల్లగా ఉండేదో చెప్పలేను. అంతకన్నా తెల్లని బట్ట కట్టేది. ఆవిడ రూపం, నడతా, ఆవిడ వ్యవహారాలన్నీ ఎంతో ఆకర్షణ కలిగించేవి నాకు. ఆవిడ మా యింటికి వచ్చిందంటే చాలు ఆవిడ్ని చూస్తూ, కూడా కూడా అంటిపెట్టుకు తిరగడమే నా పని! నాకెంత సంబరంగా ఉండేదో?

ఆవిడ్నించి విడివడి వుండటానికి నాకొక్క నిమిషం తీరిక ఉండేది కాదు. ఆవిడ ప్రతి పని పరిశీలించేవాడిని. ఆవిడ అందమైన ముఖాన్ని రెప్పవాల్చకుండా పరీక్షిస్తూ వుండేవాడిని.

నేనావిడ్ని అమ్మమ్మగారని అంటున్నానంటే— మా అమ్మకేమీ ఆవిడ తల్లి కాదు; ఆ సంగతి మరికొన్నాళ్ళకిగాని తెలియలేదు. అలా అనడం పెద్దదికదా అని వరినే వరసకేనట! ఆ సంగతులన్నీ మా అమ్మ నాకు చెబుతూంటే నాకెంత ఆశ్చర్యం కలిగిందో! ఇంతకీ మా అమ్మకావిడ ఒక స్నేహితురాలు మాత్రమేనట! వయసులో బాగా పెద్దదికావటంవల్ల పిన్నీ అని పిలిచేది మా అమ్మ! నన్ను అమ్మమ్మా అని పిలవమనీ ఆవిడే చెప్పింది.

మా అమ్మమ్మగారు తరచుగా మా యింటికి వచ్చేది. అంటే మరీ తరచుగా అని కాదు; ఏడాదికి కనీసం రెండుసార్లయినా తప్పకుండా వచ్చేది. వచ్చినపుడల్లా నెలా రెండు నెల్లూ ఉండి మరీవెళ్ళేది! ముఖ్యంగా శివరాత్రిముందు తప్పకుండా వచ్చేది. మా ఊళ్లో ఈశ్వరుడికి గొప్ప తీర్థం జరిగేది మరి! అప్పుడావిడ వచ్చిందంటే నాకెంత సంబరంగా ఉండేదో? జేబునిండా డబ్బులు గలగలలాడేవి మరి!

ఆవిడ రావడమే విచిత్రంగా వచ్చేది. ఒక పాత ట్రంకు పెట్టె— నిలువుగా ఉండి తలవైపుగా రెండుప్రక్కలకి మూతలు తెరచుకొనే పెట్టె తెచ్చుకొనేది. అలాంటి పెట్టె మళ్ళీ నేనెక్కడా చూడలేదు. అది మళ్ళీ మళ్ళీ నల్లరంగు పూసినట్లుండేది. దానికి పెద్ద తాళంకప్ప వేసేదా, కాని ఎందుకో

చుట్టూ బలమైన తాడు బిగించేది. మూత నిడిగా ఉండే తాటాకుబుట్ట కూడా తెచ్చుకొనేది. దానినిండా రకరకాల చిల్లరసామాను లుండేవి. దేవుడి పెట్టె, ఆవునేతి సీసా, అక్షింతల డబ్బా, ఒత్తుల డబ్బా, రుద్రాక్షమాలా— అబ్బ ఎన్ని సామానులుండేవో! విప్రవినోదుడి సంచీలాగ దానినిండా రకరకాల విచిత్ర సామాగ్రి! నాకు పనికొచ్చేవేమైనా ఉండే వేమో వెదుకుదామని ప్రయత్నిస్తే దెబ్బలాడింది. ఈ రెండూ కాక మరొక చేతిసంచీ కూడా ఉండేది. అందులో డబ్బులు వేసుకొనే సిల్కు గుడ్డసంచీ, ఒక మందుసీసా, ఒక వెండిగ్లాసు ఒక పాతగుడ్డా తప్పకుండా ఉండేవి.

ఆవిడ ఎప్పుడూ సంచారంలోనే వుంటుందని కావలసిన సామానంతా కూడానే వుంటుందనీ తర్వాత మా అమ్మ చెప్పింది. ఆవిడకొక స్థిరనివాసమంటూ లేదని, అక్కడో నెలా అక్కడో రెండు నెలలూ గడిపేస్తుందనీ మా అమ్మ చెప్పింది. బహుశా మా యింటిదగ్గర జరిగినట్లే ఆవిడకు ప్రతిచోటా ఎంతో మర్యాద జరుగుతుంది కాబోలనిపించింది నాకు!

ఆవిడ తెల్లని జుత్తు కెరటాలుగా దిగజారుతూంటే అప్పుడప్పుడు వేలుముడి వేసుకొనేది. అంత ముదిమిలోనూ ఎంతో అందంగా మెరిసేదామె మొగం! కళ్ళకి వెండిఫ్రేము కళ్ళద్దాలుండేవి. అవి చింతపిక్క దళసరిలో ఉండేవి! ఆవిడ

గురించి మరో విచిత్రమేమిటంటే— ఆవిడెప్పుడూ అన్నం తినేది కాదు; ఐదే మినపగారెలు స్వయంగా నేతితో వేయించుకునేది. తన వెండిగ్లాసుతో గ్లాసుడు కాఫీ తాగేది. రాత్రికదీలేదు, ఒక గ్లాసుడు పాలు త్రాగేదంతే. మందు పుచ్చుకున్నా, మంచినీళ్ళు తాగినా ఆ గ్లాసు తప్ప మరోటి ముట్టుకొనేది కాదు. ఆవిడ యినపపెట్టెలో కావలసినంత డబ్బూ తప్పకుండా అట్టడుగున దాచుకొనేది!

ఇంతకీ ఆవిడ పేరే చెప్పడం మరిచాను, జానికమ్మగారు!

* * *

బహుశా నాకు కొంచెం తెలిశాక అదే మొదటి సారేమో— ఒక శుక్రవారం సాయంత్రం వచ్చింది. ఎల్లుండే శివరాత్రి! నాకు బాగా జ్ఞాపకం వుంది. ఆవిణ్ని చూడగానే నాకెంతో ఆనందం కలిగింది. ఎగిరి గంతువేశానన్నా తప్పు లేదు. పెరట్లో పని చేసుకుంటున్న మాఅమ్మ దగ్గరికి ఒక్క-పరుగులో వెళ్ళి ఈ శుభవార్త అందించాను. మా అమ్మ కూడా చేతులేనా కడుక్కోకుండానే వచ్చేసింది. "అయ్యో జానికమ్మ పిన్నీ! ఈ మాటెంత ఆలస్యం చేశావేమమ్మా? రోజూ నిన్ను గురించే తల్చుకుంటున్నా" అంటూ అమ్మమ్మని లోపలి కాహ్వానించింది. వచ్చిన దగ్గర్నుంచీ అమ్మమ్మ—రాజేశ్వరికెంత జబ్బుచేసిందో, యెన్ని యిబ్బందుల్లో పడిపోయిందో ఎన్నెన్నో సంగతులు చెప్పింది. ఆవిడ కబుర్లు

వింటూ అమ్మ ఒకటి రెండుసార్లు కంట తడికూడా పెట్టుకుంది! ఆ రాజేశ్వరి ఎవరో మరి ?

మా అమ్మమ్మ వచ్చిన రాత్రే గుళ్ళో కళ్యాణం. సోమేశ్వరస్వామికి అమ్మవారికీ కళ్యాణం అర్ధరాత్రి ఎప్పుడో జరుగుతుంది. నన్ను తీసుకువెళ్ళకుండా వాళ్ళిద్దరూ వెళ్ళి పోయారు. ఉదయం లేచి నా పనులు చూసుకొని, హైస్కూలుకు వెళ్లిపోయాను. ఆవేళ సాయంత్రం... నేనప్పుడే స్కూలు నుంచి వచ్చాను. "ఒరే కుర్రనాగమ్మా...ఇలా రా! అంది అమ్మమ్మ. నన్ను నాగమ్మా అనడం ఎందుకో? ఆ మాటకి అర్థం ఏమిటో నాకిప్పటికీ తెలియలేదు... "తీర్థంలోకి వెళ్ళి ఏమైనా కొనుక్కోవురా!" అంది.

"ఎందుకూ ?" అన్నాను బుంగమూతి పెట్టి. నన్ను లేపి కళ్యాణానికి తీసుకెళ్ళలేదని నాకసలే ఆరోజంతా కోపంగా వుంది.

"అదేమిటోరి అలాగంటావు ? ఓరి వెర్రినాగమ్మా!... దేవుడి పెళ్ళి అయింది కదురా మరి!... కుర్రాళ్ళంతా అవీ యివీ కొనుక్కొని సరదాగా ఉండాలి అంది అమ్మమ్మ.

"నన్ను తీసుకువెళ్ళారేమిటి మహా! నేను కళ్యాణం చూశానా ఏమన్నానా ? నేనేం కొనుక్కోను!" అన్నాను కోపం యింకా పోనట్టు...

"ఓరి అడ్డా? నీ అఘాయిత్యం కూలా! నువ్వింకా క్షురనాగమ్మవి కదురా, నిద్ర లేపితే జబ్బు చేస్తుందని మేమే వెళ్ళాంరా! అంతే! కోపగించుకోకూడదు. మేమంటావా పెద్దవాళ్ళం! నిండా మునిగినవాళ్ళకి చలేమిటని!'' అంటూ జానికమ్మగారు కోక కొంగుకి ముడివేసుకొని రొంటికిదోపుకున్న మూట విప్పింది. ఒక రూపాయి నా చేతిలో పెట్టింది!

" అమ్మ బాబోయ్! రూపాయెందు కమ్మమ్మా!" అన్నాను పెద్దగా ఆశ్చర్యపోతూ!

"ఏడిశావులేవోయ్! తీసుకో! పెద్దవాడవవుతున్నావా, పెద్ద క్లాసుల్లోకి వస్తున్నావా? వెధవ రూపాయికేముందిరా.. తీసుకోబాబూ!'' అంటూ కుడిచేయి గెడ్డానికి తగిలించింది. మళ్ళీ తనమాట అంటుందేమోనని-చప్పున తీసేసుకున్నాను.

అమ్మమ్మ మాటలింకా నాకు పూర్తిగా అర్థంకాలేదు. కాని ఆవిడ మాట్లాడే తీరు- చక్కగా పాడుతున్నట్లుండేది. ఆమె గొంతు నా గుండెల్లో గిరిగిరాలు తిరిగేది. ఏవో రంగు రంగుల బొమ్మలు కన్నులముందు కదలిపోతున్నట్లుండేది!

ఆమె ఎప్పుడూ నిర్విచారంగా, ధీమాగా గడిపేది! డబ్బూ దస్కం అంటే పీసమెత్తు ఖాతరులేనట్లే ఉండేది! కాని ఎందుకో ఆ ఊతపదం ఉచ్చరిస్తున్నప్పుడు మాత్రం ఆమె అందమైన కన్నుల వెనుక దిగులు కీనీడలేవో తారట్లాడు

తున్నట్లే అన్పించేది. పచ్చని నుదురుమీద నల్లని మబ్బు తునక ఏదో కదిలిపోతున్నట్లు కనిపించేది. అవి నిజంగా దిగులు నీడలేననీ, గుండెల్లో ఉండచుట్టుకొని వున్న దుఃఖాన్ని ఊది పారెయ్యడానికే అమ్మమ్మ అస్తమానూ ఈ ఊత పదాన్ని ఉచ్ఛరిస్తుందనీ, పోల్చుకుందుకు మరో ఆరేళ్ళు పట్టిందేమో నాకు!

అమ్మమ్మ అచ్చంగా రూపాయి నాచేతిలో పెట్టిందా! నాకుమాత్రం పూర్తిగా ఖర్చుచేయడం యిష్టమవలేదు. మా పక్కింటి శంకరం, నేనూ తీర్థంలోకి వెళ్ళాం. అంతా తిరిగాం. ఇద్దరికీ చెరో పావలా ఖర్చుపెట్టాను. తీర్థంలో ఏమున్నాయి? రోజూ మా బజారులో కనిపించే వస్తువులే! పైగా చదువుతున్నది ఫస్టుఫారమైనా అప్పటికే నామీద పెద్దరికపు మేలిముసుగు కప్పబడుతోంది. ఏ ఆటవస్తువూ కొనుక్కోవాలనిపించలేదు. తిరిగి ఇంటికివచ్చి మిగిలిన అర్ధ రూపాయీ అమ్మమ్మచేతి కివ్వబోతే— తిరిగి తనకివ్వగూడ దంటుందేగాని, ససేమిరా పుచ్చుకోలేదు! పైగా...

"ఇదేమిటేవ్ సుశీలమ్మా? నీ కొడుకు— డబ్బులిస్తే ఖర్చుచేసుకోవడం చేతగాని పెద్దమ్మ పుట్టాడేమే! ఇలాగైతే ఎలా బ్రతుకుతాడమ్మా? మగవాడు! బాగానే తయారు చేస్తున్నావు వాణ్ణి..." అంది అమ్మమ్మ దీర్ఘాలుతీస్తూ!

అమ్మ ఒకటే నవ్వు. "ఊవును పిన్ని! వాడేమీ బయట కొనుక్కోడు... కావలసిందేదో నేనే చేసి పెడతానుగా!" అంది సంబరపడిపోతూ అమ్మ. అమ్మమ్మ మాత్రం– నన్ను పొగుడుతోందో, నిజంగా నా చేతకానితనానికి తిడుతోందో నాకు తెలియనేలేదు. తెల్లబోతుంటే అమ్మమ్మ నన్ను తన దగ్గరగా లాక్కుంది. గడ్డం క్రింద చేయిపెట్టి గట్టిగా నొక్కి– ముద్దు పెట్టుకుంది. "ఏంరా అయ్యవార్లూ?" అంటూ పకాలున నవ్వింది. నవ్వు అంటే అమ్మమ్మదే నవ్వు! ఎంత బాగుంటుందని? సముద్రపొడ్డున చంద్రోదయంలా మొగమంతా పరచుకొని పరవళ్ళు త్రొక్కుతుంది. చూడటానికి నాకెంత హాయిగా ఉంటుందో?

*   *   *

శివరాత్రి సంబరం ముగిసింది. అమ్మమ్మ ప్రయాణమింక దగ్గరపడింది. ఒకనాటి ఉదయమే అకస్మాత్తుగా మా అమ్మ అడిగింది– "అవునుగాని పిన్ని! ఈ వయసులో ఇలా నువ్వు ప్రయాణాలు చేయకపోతే నా దగ్గరుండిపోకూడదమ్మా నీ చాదస్తంగాని! అసలే నీకు నీరసం...అందులోకే ఈమధ్య సుస్తీ! ఎందుకు చెప్పు.." అంది అమ్మ ఎంతో ఆప్యాయంగా.. ఎంతో ఆర్ద్రంగా!

వెంటనే అమ్మమ్మ అందుకొంది– "అదేమిటే...అలా అంటావ్. నువ్వు ఒక్కర్తివే కూతురువా? ఏమన్నానా?

నీలాంటి పదిమంది కూతుళ్ళు. జమాజెట్టీల్లాంటి నలుగురు కొడుకులు! మీ అందరికీ నేను కాకపోతే ఎవరున్నారే? అందరినీ ఒక కంట చూసుకోకపోతే ఎలా చెప్పమ్మా!” అంటూ కన్నులనిండా కరుణ కురిపించింది. అమ్మమ్మ కళ్ళు—మంచుబిందువులానిన గులాబిపువ్వుల్లా మెరిశాయి!

“నిజమేననుకో! కాని నీకు ఓపికేదమ్మా?”

“నాకు ఓపికేమిటే, నీ పిచ్చిగాని! పిచ్చుకకున్న ఓపిక పిచిక్కంటే— ఏనుగుకున్న ఓపిక ఏనుక్కీ ఉంటుంది! ఐనా నాకేమొచ్చిందనీ?”

“అదికాదు పిన్నీ...నాదగ్గరే విశ్రాంతిగాఉండి, నాచేత సేవ చేయించుకుంటే పోలేదూ?” అంది అమ్మ!

“ఏమిటోనే— నా పిల్లలంతా అలాగే అంటారే! కాని ఎవరినీ చూడకపోతే ఎలా గడుస్తుంది నాకు! అయినా నీ పేరిమగాని— నిండా మునిగినవారికి చలేమిటే?” అంటూ తుంపేసింది అమ్మమ్మ.

అమ్మమ్మ అస్తమానూ అనే ఆమాట ఉత్త ఊతపదమే అనుకొనేవాడిని! దానినిండా బరువూ బాధా ఉందని నాకు తెలియదు. ఆ చివరిమాటతో అమ్మమ్మ అలా తుంపేసరికి— అమ్మ కన్నులొక్కసారిగా జలజల నీరు కురిపించ నారంభించాయి. అప్పుడు కొంత తెలిసింది నాకు!

అమ్మమ్మ కొండంత ధైర్యంగా గొంతు సంబాళించుకుంది. "ఛా.. వెర్రి మొహమా? అలా కంట తడిపెట్టుకోవచ్చా? నేనుండగా!... ఐనా నాకేమొచ్చిందమ్మా? నీ వెర్రిగాని!" అంటూ అమ్మ చుబుకం మృదువుగా పుణికింది. ముద్దుపెట్టుకుంది అమ్మమ్మ.

పెద్దవాళ్ళని పెద్దవాళ్ళే ముద్దుపెట్టుకోవడం అంతకుముందు నేనెప్పుడూ చూడలేదు. వాళ్ళ సంభాషణ నాకు అర్థమైనట్లే వుందిగాని, వివరించుకుంటే ఏమీ బోధపడలేదు. ఎంతో విచిత్రంగామాత్రం తోచింది నాకు. మళ్ళీ అమ్మమ్మే అందుకుంది– "నామాట నమ్మవే వెర్రితల్లీ– నాకు చావురాదే! గాభరాపడతావెందుకే నాతల్లీ! నేనేమి చెయ్యాలో ఎప్పుడు కనుమూయ్యాలో ఆ మహారాజే నిర్ణయించి వెళ్ళిపోయారే!"

"ఏమిటా మాటలు పిన్నీ? చావు గురించి ఎవరన్నారిప్పుడు?..."

సరిగ్గా యీ మాటలు మాఅమ్మ అంటున్నప్పుడే– బయటనుంచి 'వాసూ! వాసూ! అంటూ కేకలువినిపించాయి. ఒక్క పరుగులో వీధిలోకి వచ్చాను. ఇంకెవరు శంకరంగాడే! పెద్ద రాచకార్యం మునిగిపోతున్నట్లు ఎందుకు? వాడ్ని పంపేసి ఎంతో ఆతుర్దాతో యింట్లోకి వచ్చాను. మాఅమ్మ వంటపని చూసుకుంటోంది. అమ్మమ్మ కుంపటిమీద గారెలు వేసుకుంటోంది.

ఇద్దరూ మౌనంగానే ఉన్నారు. ఎవరిపనులు వాళ్ళు చేసుకుంటున్నారు. ఫలహారంచేసి కాఫీ తాగింది అమ్మమ్మ. "నేనలా దేవాలయానికి వెళ్లి కళ్యాణమూర్తిని దర్శనం చేసుకువస్తానే... తొందరగానే వచ్చేస్తాలే!" అంది.

అమ్మ ఏమీ మాట్లాడలేదు. నిలువుగుడ్లతో చూసింది. "ఆనక వెడుదుంకాదుటే పిన్నీ!" అంది యథాలాపంగా. అమ్మమ్మ జవాబు చెప్పనేలేదు.

అప్పుడే నేల వదిలి గాలిలోకి ఎగరబోతున్న రాజ హంసలా ఠీవిగా కదిలిపోయిందమ్మమ్మ.

* * *

నాకేమీ తోచిందికాదు. పుస్తకం పట్టుకున్నానే కాని కన్నులక్షరాలమీద వాలడంలేదు. చేతిలో పుస్తకంమాటే మరచిపోయాను. అమ్మదగ్గర కూర్చున్నాను. అమ్మమ్మజీవితం ఒక రహస్య మందిరంలా తోచింది. అమ్మనడిగి తెలుసుకోవా లనిపించింది. తీరా అడిగితే చెబుతుందో! నీకెందు కివన్నీ అంటూ కసురుతుందో! ఏమైనా ఉండబట్టలేకపోయాను. ఎలా అడగాలో ఆలోచించాను. ఆమె ఏదో ఆలోచనలో కొట్టుకుం టోంది. "అమ్మా!" అన్నాను తటపటాయిస్తూ!

"ఏం బాబూ!" అంది అమ్మ. కంఠంలో చిరాకులేదు. ఏదో బరువుమాత్రం జీరగా పలుకుతోంది.

"అమ్మమ్మకి పదిమంది కూతుళ్ళా అమ్మా?" అన్నాను.

"అబ్బే! అదికాదురా బాబూ! అమ్మమ్మకి అసలు సొంత పిల్లలు లేనేలేరు. అంతా నాకులాగే స్నేహితులే!"

"మన యింటికెప్పుడూ వాళ్ళు రారేం?... అమ్మమ్మ నీ కచ్చంగా పిన్నికాదా?" అంటూ ఆదుర్దాతో ప్రశ్నమీద ప్రశ్న వేశాను!

"కాదురా బాబూ! అమ్మమ్మ భర్త తాతయ్యగారు చనిపోయేసరికి అమ్మమ్మకి ఇరవై రెండేళ్ళు! ఆయన ముప్పయ్యో ఏడు రాకుండానే చనిపోయారు. అమ్మమ్మని ఆయన పువ్వుల్లోపెట్టి చూసుకొనేవారు. అమ్మమ్మకి పదెక రాల మాగాణీభూమీ, తునిలో ఒక ఇల్లూ వ్రాసిఇచ్చారట. ఇష్టమైతే ఎవరినేనా దత్తు చేసుకోమన్నారట. తాతగారంటే అమ్మమ్మకెంతో ప్రేమ. ఆయన పోయిననాటినుంచీ అమ్మమ్మ దేవతలా బ్రతుకుతోంది..." ఏ కళను ఉందోగాని అమ్మమ్మ కథ సాధ్యమైనంత వివరంగా చెబుతోందమ్మ!

"తాతయ్యగారు పోయిననాటినుంచీ అమ్మమ్మ ఆయన్నే ధ్యానిస్తూ తనకు నచ్చిన వాళ్ళనందరినీ తన పిల్లలుగా ప్రేమిస్తూ ఇంతకాలమూ నిష్కళంక పవిత్రజీవితం గడుపుతోం దమ్మమ్మ. యిప్పుడమ్మమ్మకి డబ్భై అయిదో ఏడు. అయినా తన పిల్లల దగ్గరకు మామూలు సంచారం మానదు. తనకు తాత గారిచ్చిన మాగాణీ పదెకరాలమీద వచ్చే ఆదాయం తన

బిడ్డలందరికీ పుష్కలంగా ఖర్చుచేస్తుంది. కూతుర్ని కని తన పినతల్లి చనిపోతే— లక్ష్మీదేవమ్మను పెంచి పెద్దచేసింది. యుక్త వయస్సురాగానే తగిన వరుణ్ని వెదికి పెళ్ళిచేసింది. ఆ లక్ష్మీ దేవమ్మను మొదటి కూతురుగానూ, ఆమె భర్త లక్ష్మీపతిగారిని మొదటి కుమారుడుగానూ స్వీకరించింది. లక్ష్మీపతిగారు యోగ్యుడేగాని సంపన్న కుటుంబానికి చెందినవాడు కాదు. ఆయనకోసం కొంతభూమి అమ్మి ధాన్యంమిల్లు పెట్టించింది. అదే తునిలో మొట్టమొదటి మిల్లు. ఆయన వ్యాపారంలో బాగా లాభాలు సంపాదించి— అమ్మమ్మ యింటిని మేడగా మార్చాడు. మేడ పై అంతస్తు అమ్మమ్మే వాడుకుంటుంది. లక్ష్మీపతిగారు సంపత్తి తామరతంపరగా పొంగింది. ఆయ నిప్పుడు మరో నూనిమిల్లుకూడా పెట్టారు. తునిలో విపరీతమైన పేరు ప్రతిష్టలూ ఆర్జించారాయన. ఇంతచేసినా తన యింటిని తన సొంతంగా ఆయన ఎప్పుడూ భావించరు. జానికమ్మగారి ఆజ్ఞ పొందనిదే ఏపనీ చేయడు. వారికి మొదట అమ్మాయి పుట్టింది. జానికమ్మగారి పేరే పెట్టుకొని అల్లారుముద్దుగా పెంచుతున్నారు.

అమ్మమ్మ మరో కూతురు గునిపూడిభీమారంలో వుంది. ఆమె దూరబంధువు; అంటే తాతయ్యగారి పెదతండ్రి కుమారుడి ఏకైక కుమార్తె. ఆమె పెళ్ళినాటికే తండ్రి, సవతితల్లి చెప్పినట్లల్లా చేసి ఆస్థి పాడుచేశాడు. ఆ కూతురు పెళ్ళికూడా

జానికమ్మగారే చేసింది. ఇలాగే అమ్మమ్మ కూతుళ్ళంతా తలో వూరిలోనూ ఉన్నారు."

" అమ్మా! మరి నువ్వేలా కూతురివయ్యావు ? " అని ఆశ్చర్యపోతూ అడిగాను.

"ఏముంది ? మా నాన్నగారికీ లక్ష్మీపతిగారికీ ప్రాణ స్నేహం! మా నాన్నగారి సలహా తీసుకోందే లక్ష్మీపతిగారే పనీ చేసేవారు కాదు. మనం భీమవరపుకోట వెళ్ళేటప్పుడూ వచ్చేటప్పుడూ తునిలో వారింట మకాం చేసుకొనేవారం. పైగా నేను ఏడాది వయసు పాపగా ఉన్నప్పుడే మాఅమ్మ పోయింది. అప్పుడు జానికమ్మగారు మా నాన్నగారి నోదార్చడానికి అక్కడికి వెళ్ళారు. 'అప్పారావూ! నువ్వేం దిగులు పడకు. చక్కగా మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకో! చంటిదాని సంగతంటావా? నువ్వు కన్నావేగాని— ఈ రోజునుంచీ అది నా కూతురు! దాని సంగతి నేను చూసుకుంటా!' అందట అమ్మమ్మ! అమ్మమ్మకి మా నాన్నగారు రెండో కొడుకూ, నేను మూడో కూతుర్నీని! అంది అమ్మ! మరింత ఆశ్చర్యం కలిగింది నాకు. అప్పటి మనుషులూ, వాళ్ళ మమకారాలు ఎంత విచిత్రమో!

అమ్మమ్మా మేమూ ఒక శాఖవాళ్ళమైనాకామని నాకు మరికొంత కాలానికిగాని తెలియలేదు. ఎప్పుడూ చేతిమొయ్యా

డబ్బూ... పదిమందికీ తానే ఖర్చుచేయడమే తప్ప— ఎవరి దగ్గర్నుంచీ ఒక్క నూలుపోగయినా తీసుకుని యెరుగదు అమ్మమ్మ! మనిషి బక్కపల్చగా పీలగా ఉండేదా— కాని ఆవిడ ప్రేమమాత్రం ఆకాశమంత విశాలం!

"ఆ మహారాజు నాకింత ఆస్థి యిచ్చి వెళ్ళిపోయారా? ఇంతమంది పిల్లల్ని భగవంతుడివ్వకపోతే ఏంచేసుకుందును? నాకు లోటేమిటి సుశీలమ్మ తల్లీ! నాకు పధ్నాలుగిళ్ళున్నాయి. ఎవరికీ ఏ లోటూ లేదు. నాకేమిటి దిగులు?" అంటూనే అమ్మమ్మ ఆవేళ కన్నీళ్ళు పెట్టుకుంది!

అమ్మమ్మ దేవాలయంనుంచి తిరిగి వచ్చేవకూ మా అమ్మ ఆవిడకథ చెబుతూనేవుంది. అమ్మో! అమ్మమ్మకెంత పెద్ద కథ ఉందో?... అమ్మమ్మ వచ్చేసరికి మా యిద్దరి భోజనాలూ అయిపోయాయి. సామానులు సర్దుకోవడం, ఇల్లుకడుక్కోవడం ముగించిందమ్మ.

వస్తూనే అమ్మమ్మ—"అదేమే తల్లీ! ఇంకా నడుం వాల్చలేదుటే?" అంది.

"నీకోసమే చూస్తున్నానమ్మా! ఇదిగో అయిపోయింది!" అంటూ అమ్మ చేతులుతుడుచుకుంది. మా ముగ్గురికీ హాలులో వరసగా మంచాలువాల్చి పక్కలు వేసింది. నా మంచంమీద పడుకుని నిద్రపోయినట్లు నటిస్తున్నాను.

కళ్యాణమూర్తుల అలంకరణ గురించి తన్మయత్వంతో వర్ణించిందమ్మమ్మ. దేవుడి కళ్యాణం గురించి చెబుతూంటే- తన పెళ్ళినాటి ముచ్చట్లు జ్ఞాపకం వచ్చాయికాబోలు! చెప్ప నారంభించింది. "నిజమేనమ్మా'... దేవుడి కళ్యాణం చూస్తుంటే నా పెళ్ళేజ్ఞాపకం వస్తోంది సుమా! నాకప్పటికి పన్నెండోయేడు. అమ్మవారి విగ్రహంలా పొట్టిగా ఉండేదాన్ని. 'బంగారుతీగలా మెరిసిపోతోంది' అనేవారంతా! మీ బాబయ్యకి ఇరవయ్యో యేడు! పచ్చగా బంగారం కడ్డీలా మెరిసి పోయేవారు నిజంగా! ఎంత అందంగా వుండేవారని! గంగావతరణం బొమ్మచూసావా? నడుముకి చేతులు బిగించి సిద్ధంగా నించుని ఉంటాడు ఈశ్వరుడు! అచ్చంగా అలాగే ఉండేవారే తల్లీ! పెళ్ళినాడు అయన్ని చూసినప్పుడే నా పంచ ప్రాణాలూ తీసి ఆయన పాదాల దగ్గర పెట్టేశానే అమ్మా! ఆ మహారాజు- ఎందుకో తెలియదు, ప్రాణంకన్నా తీపిగా చూసుకొనేవారు నన్ను! ఆయనంటే నాకెంత భక్తి తాత్పర్యాలో అంత చనువూను!... ఏదో చెప్పేస్తున్నాను- ఇంతకీ కుర్రనాగమ్మ పడుకున్నాడా?" అంది అమ్మమ్మ.

కళ్ళు గట్టిగా మూసుకుని దొంగనిద్ర నటిస్తున్నాను ఒళ్ళు కదపడంలేదు. నిద్రకీ దొంగనిద్రకీ తేడా ఉంటుందేమో! అమ్మమ్మకి తెలిసిపోతుందేమో ననిపించి నవ్వు వచ్చింది ఆమ్మో! ఎలా నవ్వడం? అమ్మ నన్నొకసారి పరీక్షగా

చూసింది. "వాడికెప్పుడో నిద్ర పట్టేసిందమ్మా!" అంది. 'పోనీలే వెర్రినాగమ్మ' అనుకుంటూ తృప్తిపడిందమ్మమ్మ.

"అవునుగాని పిన్నీ! బాబయ్యగారితో దాంపత్య జీవితం సుఖంగా గడిచిందా?"

"హవ్వ! అదేమిటే అలా అడుగుతావు? రామాయణ మంతా విని రాముడికి సీత ఏమవుతుంది– అన్నట్లుందే వెర్రి తల్లీ!" అంటూ అంత జ్ఞాపకాల దుఃఖ భారంలోనూ హాయిగా నవ్వింది అమ్మమ్మ.

క్షణం ఆగి మళ్ళీ చెప్పనారంభించింది; "ఆ మహారాజు ఆజ్ఞ కాలేదు కనక ఇలా బ్రతుకుతున్నాను కాని, లేకపోతే ఆయనతోపాటే చితిఎక్కి ఉండేదాన్ని కాదుటే?...ఏమిటో మనం అనుకుంటాంగాని, మనచేతిలో ఏముందే అమ్మాయ్? ఇంతమంది పిల్లల్ని భగవంతుడు నాకు అప్పగించాల్సి ఉండగా తప్పించుకోవడం నా తరమా చెప్పు?"

అమ్మ ఏమీ చెప్పలేదు. ఏమాలోచించుకొంటోందో అమ్మమ్మ కూడా మాట్లాడలేదు. కాని మౌనక్షణాలనిండా అమ్మమ్మ తేజస్సు వెలిగిపోతోంది. శూన్యంనిండా అమ్మమ్మ తేజస్సే పరిసరిస్తోంది.

* * *

అమ్మద్వారా విన్న అమ్మమ్మ సంగతులు నాకిప్పటికీ ఆశ్చర్యం కలిగిస్తూనే ఉంటాయి. భూమిమీద వచ్చే కొద్దిపాటి

ఆదాయం ఆవిడ ఖర్చులకు చాలలేదు. పదెకరాల మాగాణీ క్రమంగా అమ్ముకుంటూ వచ్చింది. ఇక మూడెకరాలు మిగిలింది. పదిమంది కూతుళ్ళలోనూ ఎవరింట ఏ పురుడూ పుణ్యం వచ్చినా ఒక కార్డుముక్క రాస్తే చాలు; చేతిములగా డబ్బు తీసుకుని బయల్దేరేదమ్మమ్మ. ఆ పుట్టినపాపకి, ఆడామగా విచక్షణ లేకుండా వెండి బంగారు వస్తువులు పెట్టేది. అందుకే యిప్పటికి ఏడుగురు జానికమ్మలు వెలిశారు. ముగ్గురు జానకి రామ్‌లూ పెరుగుతున్నారట! మొత్తానికమ్మమ్మ ఒక పెద్దకుటుంబానికి మూలవిరాట్‌గా రూపొందింది !

ఆవేళ తెల్లారగట్లే లేపేసిందమ్మమ్మ! మహాశివరాత్రి మరి. తూరుపు తెలవారకముందే స్నానాలకి బయల్దేరాం. ఐనా అప్పటికే జనం బాగా కన్మేశారు. నేనూ అమ్మమ్మా నలిగి పోకుండా చూడటమే అమ్మకి బ్రహ్మప్రళయమైంది. స్నానాలు అభిషేకాలు, పూజలు సజావుగా జరిపి యింటికి వచ్చేసరికి పది గంటలైంది. ఆవేళ అమ్మా అమ్మమ్మా ఉపవాసం! అమ్మమ్మ ఆ నాలుగు గారెలూ తినడంకూడా మానేసింది. పాలు మాత్రం తాగింది. అమ్మ పెరుగు అటుకులు తింది. నేనూ ఉపవాసముంటానని సరదాపడితే యిద్దరూ ఖయ్యిమన్నారు. నాకోసం వండిపెట్టింది అమ్మ!

పాలు తాగిన అమ్మమ్మ జపంలో కూర్చుంది. లేచేసరికి మూడు గంటలైంది. అస్తమయంపరకూ అమ్మమ్మ శివ

ధ్యానంలోనే వుంది. కీర్తనలూ, శ్లోకాలూ చదువుకుంటూనే వుంది. ఆవేళ సూర్యుడు గొప్ప ప్రకాశవంతంగా వెలిగిపోతు న్నాడు. అంతకన్న అమ్మమ్మే ప్రకాశవంతంగా మెరిసి పోతోంది!

నడుములు వాల్చేసరికి రాత్రి పదిగంటలైంది. మాటలు సాగడంలేదు. అందరూ మౌనంగా ఉన్నాం. "ఏమే అమ్మాయీ? కునుకుపట్టిందేం?" అంది అమ్మమ్మ.

"అబ్బే– లేదమ్మా! నీ జీవితం గురించే ఆలోచిస్తు న్నాను!"

"అదేమిటేవ్? నీ వరస బాగుందమ్మా! నాగురించి ఆలోచనేమిటే వెర్రితల్లీ? నాకంటె సుఖమూ ఆనందమూ ఎవరికుందే ఈ లోకంలో! నాకా భగవంతుడి గురించీ– ఆ మహారాజు గురించీ తప్ప చింతేముందే? ఆయన నాకు పిల్ల ల్నివ్వక పోతేనేం– భగవంతుడు యింతమంది మంచివాళ్ళని సంతానంగా ప్రసాదించాడా? ఇక నాకు లోటేమిటే?" అంది అమ్మమ్మ దీర్ఘాలు తీస్తూ– కొండంత ధీమాగా!

"నీకు లోటేమిటే పిన్నీ? అదికాదు...నీ జీవితం గురించి తల్చుకుంటూంటే...అంటూ అమ్మ అర్థోక్తిగానే ఆపేసింది.

అమ్మమ్మ వెంటనే అందుకుంది. అసలలాంటి వాక్యాలు పూర్తికావడం ఆమె కెప్పుడూ ఇష్టం ఉండదేమో!

"బాగుందే—నీ యిల్లు బంగారంగానూ! నా గురించే ముందే? ఐనా నిండా మునిగినవారికి చలేమిటే, నీ చాదస్తం గాని!" అని గంభీరంగానే అందా, ఇంతలో గొంతు జాలిగా మారింది. భగవన్నామస్మరణ చేసుకుంటూ నిద్రపోయింది.

ఆమాటు ఎన్నో రోజులుండలేదు. మరో నాలుగు రోజుల్లో బయల్దేరింది.

అమ్మతో తన ప్రయాణం గురించి అమ్మమ్మ ఏవేవో వివరిస్తూంటే అకస్మాత్తుగా నాకు వెక్కి-వెక్కి ఏడుపువచ్చింది. 'వెళ్ళిపోకమ్మమ్మా' అంటూ నా ఏడుపు రాగాలలోకిమారింది. ఈ మాటు ఎందుకలా ఏడుపు వచ్చిందో నాకే తెలియదు. అమ్మమ్మ నన్ను దగ్గరకు తీసుకుంది. "మళ్ళీ త్వరలో వస్తాను గదురా, చిట్టితండ్రీ! ఏడవకమ్మా!" అంది. నా ఏడుపు తగ్గ లేదు. "ఒసే అమ్మాయీ వీడికి మంచిబట్టలు కుట్టించవే! ఇంద!" అంటూ పదిరూపాయలు తీసి యిచ్చింది. ఎందు కమ్మా—నేను కుట్టిస్తాలే!" అంటూనే పుచ్చుకుంది అమ్మ. తీసుకోకపోనే నానా గొడవా చేసేస్తుంది అమ్మమ్మ. అమ్మమ్మ వెళ్ళిపోయింది. కాని యేడుపు తగ్గలేదు.

*　　*　　*

అమ్మమ్మ తరచు వస్తూనేవుంది. ఒకోసారి నెల రోజులు వరకూ ఉంటూనూ ఉంది. ఎప్పుడు వచ్చినా తనతో కూడా ఎంతో వెలుగూ సువాసనా తెస్తూనేవుంది. అవును;

అమ్మమ్మ హారతి కర్పూరం వంటిది. తనంత తానే హరించిపోతూ, వెలుతురూ పరిమళమూ ఇతరుల కందిస్తుంది. ఆ అదృష్టం కొద్దిమంది దేవతామూర్తులకు మాత్రమే లభిస్తుంది. అమ్మమ్మ నిస్సందేహంగా దేవత!

ఈమాటు రావడం మాత్రం నా జన్మలో మరచిపోలేను. కార్తీకపౌర్ణమి నాలుగు రోజులుందనగా వచ్చింది. వస్తూనే అమ్మతో—"కుర్రనాగమ్మ పుట్టినరోజు కదా అని అర్జంటుగా వచ్చేశానే!" నా పుట్టినరోజు గురించి అమ్మమ్మ కెంత జ్ఞాపకమో!" అమ్మ అదే అంటూ హాయిగా నవ్వింది.

మళ్ళీ అమ్మమ్మ అంది—"ముందు బెజవాడ వెళ్ళి సీతాపతిశాస్త్రి దగ్గర నాలుగురోజులు గడుపుదామనుకున్నాను. తర్వాత దారిలో కామేశ్వరినీ, సత్యవతినీ, వర్ధనమ్మనీ చూసి తర్వాతనే నీ దగ్గరకు వద్దామనుకున్నాను...."అంటూ నన్ను దగ్గరకు పిలిచింది. అప్పుడు చూశాను. ఎందుకనో అమ్మమ్మ కొంచెం చిక్కింది. అయినా మరింత తెల్లగావుంది. మరింత కాంతిగా మెరిసిపోతోంది. మనిషి మాత్రం నిలుచున్న తడపలా నీరసంగా తడబడుతోంది. ఈమాటు ఎప్పుడూ తెచ్చుకొనే నల్లరంగు ట్రంకుపెట్టె తేలేదు. చేంతాడు బిగించీలేదు. విజయనగరం వెదురుబుట్టా లేదు; చేతిసంచీలేదు. అన్నిటికీమారుగా ఒక మంచి తోలు సూటుకేసు, ఒక పేము సజ్జా ఉన్నాయి.

"ఇదేమిటమ్మమ్మోయ్! పెట్టె మార్చేశావే!"

"శ్యామరా, కనిపెట్టావా" అంటూ అమ్మవైపు తిరిగింది. "ఆ లక్ష్మింపతికి నా పాతపెట్టెచూసి అభిజాయిత్యం తోచింది కాబోలు— ఇది నాకోసం తెచ్చి ఏడాదయింది. శతపోరు తున్నాడు. ఈమాటు పట్టుపట్టేశాడేవ్! అవునూ, వేడినీళ్ళు ఉన్నయ్యా? పడెయ్యాలా? త్వరగా చూడు. మనకి బోలెడు పనుందీవేళ?" అంది అమ్మమ్మ. ఏమిటా పని అని అమ్మ అడగలేదు. ఎక్కడ్నించి వస్తున్నదీ అడగలేదు. విశేషాలేమిటనీ అడగలేదు. వచ్చిరాగానే బండివాడినుంచి సామానులు పుచ్చుకొని లోపల బల్లమీద పెట్టింది. అలవాటుగా ఒంగి అమ్మమ్మ పాదాలకు నమస్కరించింది.

ఈమాటు మళ్ళీ అమ్మమ్మ దృష్టి నామీద ప్రసరించింది. "బాబూ! నీకు పదహారోయేడు వస్తోంది తెలుసా? బాగా చదవాలి; గొప్ప మార్కులు తెచ్చుకోవాలి. స్కూల్ ఫైనల్ లో ఫస్టుగా ప్యాసవాలి! గొప్ప చదువులు చదవాలి. గొప్పవాడివి కావాలి. నీవు పెద్దవాడివవడం నేను చూడను. నేను లేకపోయినా నామాట జ్ఞాపకం ఉంచుకోవాలి సుమీ! నువ్వేంచేసినా ఎలా ఉన్నా— నీమీద నీకు విశ్వాసం పెరిగే రీతిగా నడచుకోవాలి...తెలిసిందా, ఊ:....." అంది.

నిజానికి ఆవిడ మాటల అంతరార్థం నాకంత బాగా తెలియలేదు. ఏంచెప్పాలో తోచలేదు. సందేహంగానే తలా

డించాను. మళ్లీ ఆవిడ అందుకుంది– "నీకు సరిగా తెలియదు లేదు కదూ! వెర్రినాగమ్మా ఆ మాట చెప్పడానికి సిగ్గేం? వెంటనే అర్థంకాకపోయినా ఫరవాలేదు. ఆమాటమాత్రం జ్ఞాపకం పెట్టుకుంటివా అనుభవంలో అదే తెలిసివస్తుంది!" అంది. ఇంతలో అమ్మ మేమున్న హాలులోకి రావడం చూసింది; "ఏమమ్మా! నీళ్ళు..."

"కాగే ఉన్నాయి పిన్నీ– స్నానానికి లే!"

"నువ్వు కూడా రా; సాయంచేదువుగాని, కొంచం నీరసంగా ఉంది."

ఈమాటు అమ్మమ్మ నడతా, మాట్లాడే రీతీ ఎంతో విచిత్రమైన మార్పు పొందింది. మాటలు ఎప్పుడూలేనంత తొందరగా వస్తున్నాయి! ఇదివరకు తన పనులు ఎవరినీ ముట్టుకోనిచ్చేది కాదు. ఇదివరలో మాటలు తాపీగా, దీర్ఘాలుగా సాగేవి. ఇప్పుడో– ఆ సంగీతం అదృశ్యమైంది.

కాని ఒంటికి చందనతైలం పూసుకోవడం మానలేదు. తెల్లగా సూర్యకాంతిలా మెరిసే గ్లాస్కో–పంచ కట్టుకోవడమూ మానలేదు. సజ్జలోంచి తన దేవుడ్ని బయటపెట్టి పూజ చేసుకోవడమూ మానలేదు. ఆ పనులన్నీ యథావిధిగా జరుగుతూనే ఉన్నాయి.

మరో డబ్బా తీసి అమ్మకిస్తూ—"అమ్మాయీ ఇందులో సగ్గుబియ్యం ఉన్నాయి. పాలుతోటే ఉడికించి— బాగా ఉడికిన తర్వాత దింపి పంచదార వెయ్యి. నీళ్ళు పోయకు. నేను గారెలుకూడా మానేశాను, తెలుసా?...ఎంతో ఒద్దుసుమీ! చిన్నగిన్నెలేదూ దానితో పెట్టు! అదే ఒక పూటతింటాను." అంది.

"అదేమిటి పిన్నీ—కాస్త పాయసం తిని ఎలా ఉంటావమ్మా!...వైద్యులింకేమీ తినకూడదన్నారా?"

"ఒకళ్ళు తినవద్దనేదేమిటే తల్లీ! నిండామునిగినదానికి చలేమిటే?" ఆ కొసమాట అమ్మమ్మ అంటూండగా నేను లోపల్నించి హాలులోకి వచ్చాను. మామూలుగా దీర్ఘంతీసే సరికి నవ్వు వచ్చింది. నవ్వుతూ చూశాను. ఆవిడకూడా నవ్వింది. "ఏంరా బాబూ, స్కూలుకి వెడుతున్నావా? పోనీ యీ నాలుగురోజులూ మానేయకూడదురా?"

"అబ్బే— ఎలా? పాఠాలు పోవుటే అమ్మమ్మా!"

"పోనీ ఇవేళకి మానెయ్యి! మనకి బోలెడు పనివుంది. బయటికి వెళ్ళాలి!" అంది అమ్మమ్మ.

"సరిలే— అయితే వెళ్ళి పెందరాళే వచ్చేస్తాను!" అన్నాను.

అన్నట్లే పన్నెండు గంటలకే వచ్చేశాను. అమ్మమ్మ పీటమీద కూర్చుంది. అమ్మ భోజనంచేస్తూంటే కబుర్లు చెబుతోంది. నేను లోపలికి వచ్చాక విన్న మాటలుమాత్రం యివి: "మొన్న దసరా దశమినాడు మీ బాబయ్య తద్దినం కాదుటే! లక్ష్మీపతే పెడతాడు. ఆబ్దీకం అన్నమాటే కాని ఒక పెళ్ళిలా జరుపుతాడు! ఆవేళ బ్రాహ్మల భోజనాలయ్యాయి. నేను వారి ప్రసాదం రెండు గారెలు తిన్నాను. అంతే, స్మారకం తప్పి పడిపోయాను. మెలుకువ వచ్చాక తెలిపింది. ఆ మహారాజు స్వయంగా వచ్చి ఉపదేశంచేసి వెళ్ళారు. నాకింకెంతో వ్యవధిలేదు. వారి ఆజ్ఞ అయిపోయింది. రేపు మార్గశిర పౌర్ణమికి నాకు ఎనభై ఏళ్ళు వస్తాయి! వారి ఆబ్దీకానికి తిన్న రెండు గారెలూ తప్ప మళ్ళా ముట్టలేదు. ఒళ్ళుగూడా బాగుండటంలేదు. ఉన్న మూడెకరాలూ అమ్మేశాను. పదిహేనువేలు వచ్చింది. తక్కువే అనుకో! అయినా చాలా పనులు చేయాలి! నా పిల్లలందరికీ ఏర్పాట్లూ చేయాలి! అంటూ సుదీర్ఘంగా చెప్పింది అమ్మమ్మ. అమ్మ ఊకొడుతోంది. హావభావాలు ప్రకటిస్తోంది. భోజనం ముగించింది. నాకూ అన్నం వడ్డించింది. అమ్మమ్మ మొగంచూస్తూ భోజనం చేస్తూంటే— నా మనసులో ఏవో మూగవేదనలో, భావాలో తారట్లాడాయి!

* * *

బండి తెస్తానని ఎంత చెప్పినా వినక అమ్మమ్మ నడిచే వెడదామంది! అమ్మకిగాని– నాకుగాని– ఆవిడ మనసులో ఉన్న ఆ బోలెడు పనీ ఏమిటో తెలియదు. తిన్నగా బట్టల కొట్టు దగ్గరకు తీసుకువెళ్ళింది. ఎంతవద్దన్నా వినకుండా నాకూ అమ్మకీ బోలెడు బట్టలు తీయించింది. మళ్ళీ మళ్ళీ పెట్టుకుంటానో లేదో నువ్వేమీ మాట్లాడకు అంటూ నోరునొక్కేసింది.

'బాబు పెద్దచదువుల కెడుతున్నాడా–దొరలాగుండాలి' అంటూ అమ్మమ్మ నన్నుచూసి మురిపెంతో నవ్వింది. ఆవిడ మాట కాదనేదెవరు?

అమ్మమ్మకే ఆలోచన కలిగినా ఎవ్వరూ ఆటంకపర్చలేరు. తోచినట్టూ చేయవలసిందే. మంచి దర్జీని పిలిపించింది. సూటు ఎలా కుట్టాలో పురమాయించింది. కొలతలు తీసుకోమంది. బట్టలు పట్టుకొని దర్జీ వెళ్ళిపోయాడు.

కొట్టుదిగుతూ అమ్మమ్మ అందికదా! "ఏమో సుశీలమ్మ తల్లీ! నువ్వేమీ మొహమాటపడకు. నీకేం కావాలో చెప్పు! రేపు మనదవునో కాదో... అయ్యో యింకానా?... నిండా మునిగినదానికి చలేమిటన్నట్టు!"

అమ్మ ఏమీ మాట్లాడలేదు.

"సరేనర్రా! తల్లికీ కొడుక్కీ– సరిగ్గా సరిపోయింది. పదండి!" అంటూ మమ్మల్నిద్దరినీ ఆంధ్రా బ్యాంకుకు తీసుకుపోయింది. ఏజెంటుతో ఏదో మాట్లాడింది. నాకు తెలిసింది

మాత్రం చాలా కొంచమే. నా పెద్ద చదువుల కోసమని పదిహేను వందలు బ్యాంకులో వేస్తోందని! అమ్మా, నేనూ కలిసి సంతకంచేస్తే తప్ప యివ్వరట! అంతే! ఇదంతాచూసి మా అమ్మ చెంగు మొగానికి అడ్డంపెట్టుకొని అక్కడే వెక్కి వెక్కి ఏడ్చేసింది. నేనేమీ అనలేదు. ఏమంటాను; అమ్మమ్మ చెప్పినట్లు కుర్రనాగమ్మను!

"ఏమిటే తల్లీ— ఈ అట్టహాసం? నీకేమైనా మతి పోయిందా? పోనీలే నామీద యిష్టంలేదేమో చెప్పు! మానేస్తాను. నా మనవడికి నేనామాత్రం పెట్టుకోతగనంటావా?... అయ్యో రాత!..."అంటూ కొంచం గట్టిగా దీర్ఘాలు తీసింది.

"ఏమిటో పిన్నీ! ఎందుకు చెప్పు యిదంతా!"

"అదిగో ఆ మాటే అనొద్దన్నాను. ఇంకేమన్నా అన్నావంటే— నా నోటినుంచి మంచి మాటలు రావు! తెలిసిందా? ఇంత బ్రతుకూ బ్రతికినదాన్ని నా నోట చెడ్డమాటలనిపించాలని ఉందా చెప్పు!"

"అదికాదు పిన్నీ— నీ ఋణం నేనెలా తీర్చుకుంటానమ్మా?!"

"ఛా...తల్లికీ కూతురుకీ ఋణమేమిటే... పిచ్చితల్లీ! అయినా నాదేముందే! ఆ మహారాజు ఆజ్ఞపరికారమే చేస్తున్నాను...పదండి."

* * *

ఆవేళే కార్తీకపౌర్ణమి. నా పుట్టినరోజు. నాకు పదహారేళ్ళు వచ్చాయోలేదో తెలియదుకాని— కావాలని ఆనాడే పుట్టినంత ఆనందంగా ఉంది. ఆవేళ ఉదయంనుంచీ నా మనసు నిండా గొప్ప వెన్నెలకాస్తూనే వుంది. అమ్మమ్మ మాపాలిటి సాక్షాత్తూ దేవతలా కనిపించింది. ఆమె బట్టలు కుట్టించినందుకూ కాదు; నా పేర బ్యాంకులో డబ్బు వేసినందుకూ కాదు! పెందరాళే ఆవేళ అమ్మమ్మే నన్ను నిద్రలేపింది. స్వయంగా అక్షతలు నా తలమీదవేసి దీవించి, నూనె పెట్టింది. నా తలంటు కార్యక్రమం ముగిసింది. దర్జీ తెచ్చిన కొత్తబట్టలు కట్టుకున్నాను. సూటు వేసుకుంటే కొత్త వేషం ఏదో వేసినట్లు నాకెంతో ముచ్చటగా ఉంది. "చూశావే! నీ కొడుకు అచ్చంగా దొరలాగే ఉన్నాడు! నాకు తెలియదు లే! నువ్వేదో అంటావుగాని? వాడి ఛాయకీ, అందానికీ ఎంత బాగా అమిరిందో చూడు!" అంటూ అమ్మమ్మ ముచ్చట పడిపోయింది! నాకు కావలసిన పిండివంటలు చేయించి పెట్టించింది.

మరో నాలుగురోజులైనా ఉండమని ఎంత బతిమాలినా వింది కాదు. "నాకింకెంతో వ్యవధిలేదర్రా!" అంటూ పెట్టే బేడా సర్దుకుంది. మరునాడు మూడు గంటల బండికి భీమవరం బయల్దేరింది. వెళ్తూ అమ్మని దగ్గరకు పిలిచి రెండు వందలు చేతికిచ్చి— "ఇవి నీ దగ్గరుంచు తల్లీ! నేను మళ్ళీ వచ్చినపుడు

తీసుకుంటాను." అమ్మ సందేహిస్తూనే పుచ్చుకుంది. చేతులు వణికాయి. కళ్ళు నీళ్ళు క్రమ్మాయి!

అమ్మమ్మ అదేం పట్టించుకోలేదు. నన్ను దగ్గరకు పిలిచింది. బుగ్గలు పుణికింది. "నేను చెప్పిన మాటలు జ్ఞాపకం పెట్టుకుంటావు కదూ?" అంది. అంతే. మరేమీ చెప్పలేదు.

ఆ వేళ అమ్మమ్మని రైలెక్కించి వస్తూ అమ్మా నేనూ వెక్కి వెక్కి ఏడ్చాం. అది మొదలుగా నాకిప్పటికీ అమ్మమ్మని తల్చుకుంటే చాలు— కన్నులు తొలకరి మబ్బులైపోతాయి! అలా అమ్మమ్మ వెళ్ళిందా— ప్రతిరోజూ అమ్మా నేనూ ఒక్కమారైనా ఆవిడ గురించి మాట్లాడుకుంటూనే ఉన్నాం. నెలకో పదిహేను రోజులకో, అమ్మమ్మ తానెక్కడున్నదీ, ఆరోగ్యం ఎలా ఉన్నదీ క్లుప్తంగానైనా ఉత్తరాలు రాసేది. ఈ మారెంచేతో రెండు నెలలయినా ఉత్తరమే రాలేదు! నేను చదువులోపడ్డాను. అమ్మమ్మని తల్చుకొని పుస్తకం పటుకుంటే— ఎలాంటి పాఠమైనా క్షణంలో వచ్చేది. దీపం పెటుకు కూర్చుంటే చుట్టూరా కాంతిలో అమ్మమ్మే ఎదురై నాకెంతో ధైర్యం చెబుతున్నట్లూగడేది! అమ్మమ్మ కాంతి సూర్యుడికీ, చంద్రుడికీ, దీపాలకీ అతీతమైంది కాబోలు!"

♦ ♦ ♦

శివరాత్రి దగ్గరపడుతోంది. అమ్మమ్మ తప్పకుండా వస్తుందని అమ్మా నేనూ గంపెడాశతో ఎదురుచూస్తున్నాం.

అమ్మమ్మ పడుకునే పరుపు బాగా మాసి తూట్లుపడుతోంది. దానికి కొత్తగుడ్డ కుట్టించి— దూది ఏకించి పరుపు కుట్టించింది. అమ్మా నేనూ కలిసి మంచంకూడా బిగించాం!

శివరాత్రి వచ్చేసింది. కాని అమ్మమ్మ రాలేదు. ఏమిటో మా యిద్దరికీ తోచలేదు. స్నానాలకికూడా వెళ్ళ లేదు. మనసు ఎందుకో ఉక్కిరిబిక్కిరి అవుతోంది. అమ్మకి మరీ దిగులుగా ఉంది. వంట ప్రియత్నం కూడా చేయకుండా వీధి హాలులో అమ్మా నేనూ దిగాలుపడి కూర్చున్నాం. అమ్మమ్మ గురించే మాట్లాడుకుంటున్నాం.

వీధిలోంచి కేక వినిపించి పరుగుపెట్టాను! ఇంకేముంది! టెలిగ్రాం! అమ్మమ్మ చనిపోయిందనీ; వెంటనే బయలుదేరి రమ్మనీ— లక్ష్మీపతిగారు! ఆ వాక్యం చదివి వినిపించేసరికే అమ్మ ర్రమాన్పడిపోయింది!

"ఇలాంటి ఉప్పెనేదో వస్తుందని నాకు ఉదయంనించీ తడుతూనే ఉందిరా బాబూ! లే— పెట్టెలోని బట్టలూ, నా బట్టలూ సర్దు! ఇంకేముంది? పద బయల్దేరుదాం!"

అమ్మగాని నేనుగాని బావురుమని ఏడవలేదు. కన్నీళ్లు మాత్రం ఎంత తుడుచుకున్నా ఆగడంలేదు! టెలిగ్రాంచేరిన ఒక గంటకే రైలెక్కాం. ప్రయాణం చేస్తున్నంతసేపూ అమ్మ

నాతో ఒక్క మాటయినా మాట్లాడలేదు. ఇద్దరమూ ముఖ ముఖాలైనా చూసుకోలేదు! మేము లక్ష్మీపతి గారింటికి వెళ్ళేసరికి అమ్మమ్మ— హాయిగా నిద్రపోతున్నట్లే వుంది. ఒంటినిండా రంగురంగుల పువ్వులు ధరించింది. గొప్ప సువాస నగా అగరువొత్తులు వెలుగుతున్నాయి. ఒళ్ళంతా హారతి కర్పూరంపొడి వాసనలు చిమ్ముతోంది!

అప్పటికప్పుడే ఇద్దరు ముగ్గురు కూతుళ్ళు వచ్చారు. ఇద్దరు కొడుకులు కూడా వచ్చారు. ఆ వూళ్ళో జనం ఎంత మంది వచ్చారో! వెడుతున్నవారు వెడుతూంటే— వస్తున్న వారు వస్తూనే ఉన్నారు. "సుశీలమ్మతల్లీ వచ్చేవా? మనకింక అమ్మలేదు!" అంటూ బావురుమన్నారు లక్ష్మీపతిగారు! లక్ష్మీదేవమ్మ మాట చెప్పనే అక్కర్లేదు. అమ్మని కావిలించు కొని ఒకటే రొదగా యేడుస్తోంది! అమ్మ అందరినీ తప్పించు కొని వెళ్ళి అమ్మమ్మమీద పడిపోయింది. నెత్తీ నోరూ బాదు కుంటూ అప్పుడు బావురుమంది. నేనూ మరోప్రక్క అమ్మమ్మ చేతిని పట్టుకొని కూనిరాగాలు తీస్తున్నాను.

లక్ష్మీపతిగారింటి ఆవరణంలో జనం పోగులు పోగులుగా ఉన్నారు. ఎవరినోట విన్నా జానికమ్మగారి కీర్తి గానమే వినిపిస్తోంది.

అమ్మమ్మ పడుకున్నదగ్గరికి అప్పుడే వచ్చారొక ముస లాయన. కర్రి ఊతలతో ఒంగిపోయి నడుస్తున్నాడు.

తోక్కలు వేలాడుతున్నాయి. వచ్చి తలదగ్గర కూర్చు న్నారు. "జానికమ్మతల్లీ వెళ్ళిపోయావా?" అన్నాడు ఒణుకు తున్న గొంతుతో! మహాతల్లి దీపంలా వెలిగింది...దీపంలాగే వెళ్ళిపోయింది. మనమే దురదృష్టవంతులం! ఐనా ఎవరూ ఏడవకూడదమ్మా... ఆ మహనీయురాలు దేవత! మన ఏడు పులు చూడలేదమ్మా! ఎందరి కష్టాలకాదుకుందో! ఎన్నెన్ని గుప్తదానాలు చేసిందో "మహాతల్లి!" అంటున్నాడాయన. ఏడవవద్దంటూనే ఆయన వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తున్నాడు!

మధ్యాహ్నం రెండు గంటలకల్లా అమ్మమ్మ కూతుళ్ళు పదిమందీ వచ్చారు. కొడుకులు నలుగురూ జమాజట్టీల్లా సిద్ధంగానే ఉన్నారు. ముగ్గురు కొడుకులూ మూడుభుజాలు కాయగా— వర్ధనమ్మ పిన్ని భర్త నారాయణమూర్తి నాలుగో కొమ్ము కాశారు. లక్ష్మీపతిగారు తలగోరు పట్టారు. వెనకగా కూతుళ్ళంతా నడవగా— అమ్మమ్మ పూలరథం కదిలింది. ఇంతకా వచ్చిన ముసలాయన— "శ్మశానానికి స్త్రీలురావడం రివాజుకాదమ్మా! మీరు వెనక్కి తగ్గండి! ఆవిడకేం మహ నీయురాలు! వెళ్ళిపోతోంది" అన్నారు. అయినా ఒక్కరూ వినిపించుకోలేదు. జానికమ్మ అక్కయ్య మాత్రం నన్ను పట్టేసుకుని వెళ్ళనిచ్చిందికాదు.

అమ్మమ్మకి అగ్నిసంస్కారం చేస్తుంటే— ఏదో తేజస్సు లేచి ఆకాశంలోకి వెళ్ళిపోయిందట! స్పష్టంగా తనకి కనిపించిం

దని వర్ధనమ్మపిన్ని సత్యవతిపిన్నితో చెబుతూండగా నేను విన్నాను.

లక్ష్మీపతిగారు— కర్మ పది రోజులూ వైభవంగా జరిపారు. పెద్ద పెళ్ళిలాగే జరిగింది. వెనకా ముందూ చూడకుండా దశ దానాలూ చేశారు. ప్రతిరోజూ ప్రతివారూ అమ్మమ్మ గురించే మాట్లాడుకొనేవారు. ఆ నోటా ఆ నోటా వినగా నాకు తెలిసిందేమిటంటే అమ్మమ్మ తన డబ్బంతా కొడుకులకీ కూతుళ్ళకీ తనకి తోచినవిధంగా ముట్టచెప్పిందట!

ఇంతకీ అమ్మమ్మ వెళ్ళిపోయింది. ఆవిడ సంచరించే దీపం వంటిది! ఆమె ఎవరిదగ్గరకు వస్తే వాళ్ళ మొగాలు కాంతిలో తళతళలాడేవి. అలా నడచి ముందుకు వెళ్ళిపోతే మళ్ళీ చీకటి వ్యాపించేది. ఇప్పుడామె మళ్ళీ తిరిగిరాదు. ఆ దీపం ఏ ఆవలి లోకాలకు వెళ్ళిపోయిందో? ఎన్ని మొగాలపై చీకటి పడిపోయిందో!!

[ప్రచురణ : ఆంధ్ర సచిత్ర వారపత్రిక – 11–12–1981]